

ТАЪЛИМ МУАССАЛАРИДА ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ КАДРИЯТЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛОВЧИ ПАРАДИГМАЛАР

Исмайлов А.С.

*педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти*

Таянч сўзлар: урф-одат, анъана, ақлий хужум, мулоқот тренинги, расмга асосланган методика, айлана стол.

Ключевые слова: традиция, мозговой штурм, коммуникативный тренинг, картинная методика, круглый стол.

Key words: tradition, brainstorming, communication training, picture method, round table.

Резюме:

Ушбу мақолада қорақалпоқ халқининг тарихи, маданияти, урф-одати, миллий маънавияти, бетакрор – миллий анъана ва қадриятлари, дастурлари ва дарсларда қўлланиши мумкин бўлган методикалар хақида сўз боради.

Резюме:

В данной статье рассказывается об истории, культуре, традициях, национальной духовности, уникальных национальных традициях и ценностях каракалпакского народа, программах и методах, которые можно использовать на занятиях.

Summary:

This article tells about the history, culture, traditions, national spirituality, unique national traditions and values of the Karakalpak people, programs and methods that can be used in classes.

Қорақалпоқ халқ анъаналари асосида тарбиялаш, ёшларни садоқатли, меҳр-оқибат туйғусини шакллантиришда умумтаълим мактаблари, баркамол авлод марказлари ва ижтимоий тармоқлар орқали уларнинг онгига замонавий ва таъсирчан кучларга эга бўлган инновацион лойиҳаларни кўпайтириш зарур. Бу ўз навбатида келажагимиз ҳар бир ёшнинг имкониятларини миллий қадриятлар асосида юзага чиқаришга имконият яратади.

Қорақалпоғистон телерадиокомпанияларининг ёшларга оид каналларида дўстлик, меҳр-оқибат туйғуларини шакллантиришга оид кўрсатувлар ва эшитиришларнинг мазмун ва савиясини ривожлантириш аҳамиятли саналади.

Ҳозирги вақтда таълим жараёнида ўқитишнинг замонавий методлари кенг қўлланилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Таълим методларини танлашда ҳар бир дарснинг дидактик вазифасидан келиб чиқиб танлаш мақсадга мувофиқ саналади.

Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, унга турли-туман таълим олувчилар фаолиятини фаоллаштирадиган методлар билан бойитиш таълим олувчиларнинг ўзлаштириш даражасининг кўтарилишига олиб келади.

Бунинг учун дарс жараёни оқилона ташкил қилиниши, таълим берувчи томонидан таълим олувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги доимо рағбатлантирилиб турилиши, ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини ёритишда Ақлий хужум методи, кичик гуруҳларда ишлаш, баҳс-мунозара, муаммоли вазият, лойиҳа, ролли ўйинлар каби методларни қўллаш ва таълим олувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш талаб этилади.

Олий таълим муассалари да “Оила педагогикаси ва “Халқ анъанаси” модулларини ўқитишда халқ анъаналарини ёшларимизнинг билиш даражасини аниқлаш мақсадида талабалар билан дарс жараёнида мавзуга оид бўлган “Мулоқот тренинг”ини ўтказиш мақсадга мувофиқ.

МУЛОҚОТ ТРЕНИНГИ.

Ушбу тренинг ўқувчи–талабаларда дарс жараёнида мустақил фикрлашга, ўз фикрини эркин ҳолда баён эта олишга ҳамда уларда баҳслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда бундай машғулот талабаларни кичик гуруҳларга бўлган ҳолда ўтказилади.

Ўқитувчи машғулотни бошлашдан аввал талабаларни мулоқот, баҳс-мунозарани ўтказишга қўйилган талаблар, қоидалар билан таништиради.

1-БОСҚИЧ. Тадқиқотчи ишни ўтказиладиган мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди, масалан, «*Оила тарбиясидаги миллий анъаналар, урф-одат ва маросимларнинг аҳамияти* қандай?». Шу мавзуни ўртага ташлаб талабалардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга бўлади.

2-БОСҚИЧ. Ҳар бир гуруҳдаги талабалар ўз мавзулари бўйича керакли материаллар, далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрини тасдиқловчи кўргазмалли материаллар, имкони бўлса видеофильм, мақолалар, мутафаккир ва олимларнинг сўзлари ва бошқаларни тайёрлайдилар. Гуруҳдан бир кишини ҳимоя учун танлайдилар, қолганлар эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин. Ўқитувчи гуруҳ талабаларининг тайёргарлик кўриш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда вақт беради.

3-БОСҚИЧ. Гуруҳлар ҳимояга тайёр бўлгач ўқитувчи гуруҳларнинг бирига ҳимоя учун сўз беради (ҳимояга чиқиш ихтиёрий равишда бўлиши мумкин). Гуруҳ вакили гуруҳ номидан сўзга чиқиб уларга берилган мавзуни тайёрланган материаллар, далиллар асосида ҳимоя қилишга киришади. Гуруҳ вакили сўзини тугатгач, гуруҳнинг қолган аъзолари қўшимча фикрлар билдиришлари мумкин.

4-БОСҚИЧ. Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам ўқитувчи навбатдаги гуруҳ вакилига ҳимоя учун сўз беради. Иккинчи гуруҳ ҳам биринчи гуруҳ каби ўз мавзуси бўйича ҳимоя қилади. Ҳимоя тугагач, ўқитувчи машғулотнинг кейинги босқичига ўтади. Ҳар иккала ҳимоя вақтида ўқитувчи иложи борича ўз фикр ва мулоҳазасини билдирмасликка, савол бермасликка ҳаракат қилади, ҳеч қайси гуруҳга ён босмаган ҳолда мулоқотни бошқаради, гуруҳ ҳимояси вақтида тартиб сақланишига ва мулоқотни ўтказишга қўйилган талаб, қоидаларнинг тўлиқ бажарилишига эришишга ҳаракат қилади. Бу босқичда, асосан, икки гуруҳ эркин, мустақил фаолият кўрсатишлари керак бўлади.

5-БОСҚИЧ. Гуруҳлар бир-бирларига савол беришни бошлайдилар. Гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар улар ҳимояси вақтида айtilган далиллар, мисоллар, фикрларни янада ойдинлаштириш мақсадида, шунингдек, ўз гуруҳларининг фикрларини янада таъкидлаб, исботлаб, қолганларни ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Талабалар эркин ҳолда ўзларининг чиқишлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи бундай ҳолатга шароит, имконият яратади, яъни у баҳс-мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6-БОСҚИЧ. Тадқиқотчи ҳар икки томоннинг бир-бирларига саволлари, айтадиган фикрлари, маъқуллайдиган сўзлари тугагач, ҳар икки гуруҳ томонидан айtilган фикрларни умумлаштиради ва ўзининг бу масала ҳақидаги фикр ва мулоҳазасини баён этади ва гуруҳ талабалари томонидан тушган саволларга керакли жавобларни беришга ҳаракат қилади.

Машғулот охирида ўқитувчи ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнидаги фаолиятларини таҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради ва

машғулотни яқунлайди. Ушбу тренингнинг давомийлиги шароитга қараб белгиланади.

Қорақалпоқ халқ анъаналари воситасида ёшларни маънавий тарбиялаш мавзусида АЙЛАНА СТОЛ методи

Бу метод амалий машғулот учун қулай. Бунда уқитувчи томонидан қорақалпоқ халқ анъаналари воситасида ёшларни маънавий тарбиялашнинг педагогик асосларига доир бўлган саволлар варақ кичик гуруҳга тақдим этилади. Талабалар ўзларининг исми-шарифлари ва саволга жавобларини ёзиб, варақни ёнидаги талабага узатади. Шу тариқа ёзилган жавоблар йиғиштириб олиниб, талабалар иштирокида нотўғрилари ўчириб чиқилади ва натижалар баҳоланади.

Дарснинг самарали натижа бериши учун таълим методларидан «Ақлий ҳужум» методини қўллаш мумкин. Бунда бирор муаммо бўйича таълим олувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган методдир.

«Ақлий ҳужум» методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида таълим берувчи томонидан берилган саволга таълим олувчиларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Таълим олувчилар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга таълим олувчилар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. «Ақлий ҳужум» методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади.

Дарс натижаларидан шуни маълум қилиш мумкинки, талабаларда «Қорақалпоқ халқ анъаналари воситасида ёшларни маънавий тарбиялаш»ни билиш, амал қилиш масаласини инновацион усулда фойдаланиш натижалари ҳисобланади.

«Ақлий ҳужум» методидан фойдаланилганда таълим олувчиларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан, таълим олувчи-

ларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади. Таълим олувчилар ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантикий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги таълим олувчиларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод таълим олувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

Дарс жараёнида қорақалпоқ халқ анъаналари асосида ўқувчи-ёшларни маънавий тарбиялаш технологиясининг амалий компоненти маънавий тушунчалар устида ишлашга доир (тушунчалар таҳлили, сўздан гаплар ва ассоциациялар тузиш) интерфаол усуллар, маънавий билан алоқадор ноанънавий машғулот (саёҳат, тақдимот, тадқиқот, маъруза-мунозара, семинар-рефлексия) шакллари, ўйинли моделлаштириш (“Сехрли саволлар” матнга асосланган ўйин, интеллектуал) техникаларини шахсий фаолият тажрибаси билан рефлексивлик даражасини кенгайтириш орқали такомиллаштириш мумкин. Хусусан, мавзуга оид масалалар бўйича олий таълим мауассаси талабалари билан “Расмга асосланган” методикалар шакллантирилди.

“РАСМГА АСОСЛАНГАН” МЕТОДИКА

“Расмга асосланган” матн

“Расмга асосланган” матн

“Расмга асосланган” матн

“Расмга асосланган” матн

“Расмга асосланган” матн

Ушбу технология орқали талабаларда фикрий боғлиқлик, мантик, хотиранинг ривожланишига имконият яратади, қандайдир муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очик ва эркин ифодалаш маҳоратини шакллантиради. Мазкур технология талаба-ўқувчиларга мустақил равишда билимнинг сифати ва савиясини холис баҳолаш, ўрганилаётган мавзу ҳақида тушунча ва тасаввурларни аниқлаш имконини беради. У айни пайтда турли ғояларни ифодалаш ҳамда улар орасидаги боғлиқликларни аниқлашга имкон яратади.

Бу методикалар ёрдамида талабаларнинг қорақалпоқ халқ анъаналари асосида маънавий тарбиялаш билиш компетенциясини шакллантириш мақсадида техникаларини шахсий фаолият тажрибаси билан рефлексив-

лик даражасини кенгайтириш орқали ривожлантириш мумкин деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар:

1. Темурова С. Болаларни прогрессив традициялар намуналарида тарбиялаш. Тошкент, 1995, 28-бет.
2. Қарақалпақ фольклори . (Көп томлық). 5-том. Қарақалпақ халық қосықлары хэм салт жырлары. 5-том. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1980. –С. 487.
3. Абдимуратов П. Қарақалпақ халқының дәстүрлери хэм оның жаслар тәрбиясындағы әҳмийети. – Нөкис: Билим, 1996. – 91 б.
4. Тилегенов А. Халқ достонлари воситасида ўсмирларни маънавий-ахлоқий қадриятлар руҳида тарбиялаш («Алпамыс» достони мисолида): Пед.фан.ном. Дис. ... – Т.: ЎзПФТИ, 1997. – 140 б
5. Исмайлов А.С. Ўқувчи ёшларни тарбиялашда миллий анъаналар ва урф-одатларнинг таълим-тарбиявий аҳамияти. “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқоталар” мавзусидаги республика 23-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари. Тошкент-2020.-186 б.
6. Исмайлов А.С. Қарақалпақ халқ анъаналари воситасида ёшларни маънавий тарбиялашнинг педагогик асослари. п.ф.д (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс..... Н., 2022. – 130 б.